

WYKŁAD I

**Czym jest prawo
międzynarodowe.**

**Cechy charakterystyczne
społeczności międzynarodowej i
prawa międzynarodowego.**

**Podstawowe zasady prawa
międzynarodowego**

CZYM JEST PRAWO MIĘDZYNARODOWE PUBLICZNE

1. Prawo międzynarodowe publiczne, to zbiór norm i zasad o charakterze głównie traktatowym i zwyczajowym, które są uznawane za wiążące przez podmioty prawa międzynarodowego (głównie: państwa i rządowe organizacje międzynarodowe). Wskazane normy i zasady określają sposób, w jaki państwa i organizacje międzynarodowe postępują zarówno w relacjach między sobą jak również w stosunkach z innymi podmiotami („prywatnymi” osobami prawnymi i fizycznymi).

2. Prawo międzynarodowe publiczne należy odróżnić od prawa międzynarodowego prywatnego (nazywanego także „prawem kolizyjnym”).

Prawo kolizyjne, to prawo znajdujące zastosowanie wówczas, gdy na tle określonych stosunków (np. rodzinnych, umownych, pracowniczych itp.) między osobami fizycznymi i prawnymi związanymi z różnymi państwami (np. posiadającymi różne obywatelstwo) konieczne jest rozstrzygnięcie, jakie prawo krajowe należy zastosować. Np. jeżeli obywatel polski poślubia w Polsce obywatelkę Arabii Saudyjskiej, to jakie prawo należy zastosować dla określenia wieku, którego osiągnięcie uprawnia do zawarcia związku małżeńskiego (prawo polskie, czy prawo saudyjskie)? Aby na to pytanie odpowiedzieć, zastosować należy prawo kolizyjne.

O ile jest jedno prawo międzynarodowe publiczne, które reguluje stosunki między państwami, o tyle prawie każde państwo ma własne prawo międzynarodowe prywatne (prawo kolizyjne). W Polsce, podstawowym źródłem prawa kolizyjnego jest ustawa z dnia 4 listopada 2015 r. Prawo prywatne międzynarodowe.

PRZYKŁAD: Art. 48. ustawy Prawo prywatne międzynarodowe [Możliwość zawarcia małżeństwa]

„O możliwości zawarcia małżeństwa rozstrzyga w stosunku do każdej ze stron jej prawo ojczyście z chwili zawarcia małżeństwa.”

Gdy w skrypcie jest mowa o „prawie międzynarodowym”, należy przez to rozumieć „prawo międzynarodowe publiczne”.

3. Prawo międzynarodowe ewoluuje na przestrzeni dziejów, co może rodzić problemy intertemporalne (tzn. jakie prawo stosować dla oceny danego zdarzenia). Podstawowa norma intertemporalna została sformułowana m. in. w poniższej sprawie:

PRZYKŁAD: *Sprawa wyspy Las Palmas (Miangas), Stany Zjednoczone v. Holandia, Trybunał Arbitrażowy, 4.7.1928 r.*

Spór między Stanami Zjednoczonymi a Holandią dotyczył wyspy Palmas. Był sporem „o wyspę” – ściślej sporem o tytuł sprawowania władztwa nad nią.

Wyspa położona jest w połowie drogi pomiędzy przylądkiem San Augustin na wyspie Mindanao (Archipelag Filipiński) a najbardziej na północ wysuniętą wyspą ówczesnych Wschodnich Indii Holenderskich – Nanusa.

Filipiny w następstwie traktatu zawartego 19.12.1898 r. zostały cedowane przez Hiszpanię na rzecz Stanów Zjednoczonych.

Źródłem sporu było udokumentowane zdarzenie mające miejsce 21.11.1906 r., a polegające na wizytacji wyspy przez gubernatora filipińskiej prowincji Moro. Wizyta gubernatora potwierdzać miała, że władający, cedowanymi traktatem, wyspami filipińskimi Amerykanie suwerennie władają także wyspą Palmas. Gubernator, ku swemu zdumieniu, zauważył flagę holenderską, która powiewała nad plażą. Holendrzy uważali, że traktat hiszpańsko-amerykański nie obejmował wyspy Palmas, bowiem ta stanowiła część Wschodnich Indii Holenderskich.

W szczegółowej argumentacji w toku sporu, Stany Zjednoczone wykazywały, że będąc sukcesorem Hiszpanii w przestrzeni Archipelagu Filipińskiego, swój tytuł do wyspy wywodzą z faktu jej odkrycia i zajęcia przez Hiszpanów. Potwierdzeniem tego były nie tylko liczne, pochodzące z różnych okresów świadectwa kartograficzne, lecz – jak wskazywano – również ustalenia prawne, ściślej – ustalenia traktatu z Münster (części Traktatu Westfalskiego) z 1648 r., którego stronami były zarówno Hiszpania, jak i Holandia. Wyspa jest zatem integralną (także geograficznie) częścią Archipelagu Filipińskiego, stąd suwerenność państwa sukcesora nad wyspą jest oczywistą konsekwencją.

Według strony holenderskiej fakt odkrycia wyspy przez Hiszpanów nie jest wykazany, ani też jakkolwiek inna forma nabycia terytorium. Oddalenie wyspy od Archipelagu Filipińskiego nie daje świadectwa przynależności wyspy do archipelagu.

Natomiast Holandia, dokonując kolonizacji przestrzeni Wschodnich Indii Holenderskich, wykonywała władztwo nad wyspą od 1677 r. Świadectwem tego szereg porozumień zawieranych przez władzę kolonialną z miejscową ludnością i potwierdzenie suwerennego zwierzchnictwa Holandii, także nad wyspą Palmas, przez późniejsze traktaty międzynarodowe, jak i praktyczne wykonywanie aktów władczych przez Holandię w jej przestrzeni.

Arbiter Huber, który rozstrzygał spór, rozważał m. in., wedle jakich norm należy oceniać akt polegający na nabyciu terytorium (według norm z chwili nabycia, czy według norm obowiązujących w momencie orzekania).

Huber stwierdził, że: „Ocena prawna danego zdarzenia powinna być dokonywana na podstawie prawa, które obowiązywało wówczas, gdy zdarzenie wystąpiło”. Jest to fundamentalna norma intertemporalna prawa międzynarodowego.

CECHY CHARAKTERYSTYCZNE PRAWA MIĘDZYNARODOWEGO ORAZ SPOŁECZNOŚCI MIĘDZYNARODOWEJ

1. Zawartość oraz działanie dowolnego systemu prawa zależą od środowiska (tj. głównie od cech społeczności), w którym system ten został stworzony. Przykładowo: w wyniku pewnych przemian społecznych, ekonomicznych i politycznych prowadzących do powstania instytucji niewolnictwa, w rzymskim prawie cywilnym zamieszczono zespół norm określających szczególny status osób należących do tej grupy.

Chcąc zatem wyjaśnić, czym jest prawo międzynarodowe i jak ono funkcjonuje, należy rozpocząć od przedstawienia szczególnych cech „środowiska”, w jakim to prawo tworzy się i jest stosowane. Tym „środowiskiem” jest społeczność międzynarodowa.

Wśród szczególnych właściwości (cech) społeczności międzynarodowej, możemy wyróżnić następujące (wyliczenie nie ma, rzecz jasna, charakteru wyczerpującego):

CECHA I. Najważniejszymi członkami społeczności międzynarodowej (która rządzona jest przez prawo międzynarodowe) są państwa oraz rządowe organizacje międzynarodowe:

1. Państwa. Pojęcie „państwo” zostanie rozwinięte w dalszej części wykładu. W tym miejscu wyjaśnijmy, że państwo, to podmiot, który posiada:

- stałe terytorium,
- stałą ludność,
- rząd,
- zdolność utrzymywania stosunków z innymi państwami.

Istnieje ok. 200 państw, spośród których 193 są członkami [Organizacji Narodów Zjednoczonych](#) (ONZ). Członkami tej najważniejszej, uniwersalnej rządowej organizacji międzynarodowej mogą być wyłącznie państwa.

Przyjęcie w poczet członków ONZ następuje na podstawie uchwały Zgromadzenia Ogólnego (zasiadają w nim wszyscy członkowie ONZ – uchwała zapada większością 2/3 głosów członków obecnych i głosujących), podjętej na wniosek Rady Bezpieczeństwa (15 państw, procedura głosowania omówiona jest w dalszej części wykładu).

Oczywiście, członkostwo w ONZ nie jest obowiązkowe.

2. Rządowe organizacje międzynarodowe (*Intergovernmental Organizations [IGO's]*, np. ONZ, Rada Europy, NATO, WTO).

Wyjaśnijmy w tym miejscu, że rządowe organizacje międzynarodowe to organizacje międzypaństwowe, które spełniają łącznie następujące warunki:

- a) zrzeszają państwa oraz inne podmioty prawa międzynarodowego,
- b) ustanowione zostały na podstawie umowy międzynarodowej (traktatu),
- c) rządzą się prawem międzynarodowym.

Te cechy, odróżniają je od tzw. pozarządowych organizacji międzynarodowych (*Non-governmental Organizations [NGO's]*, np. FIFA, UEFA, Międzynarodowa Rada Rugby, *Amnesty International*), które:

- a) tworzone są głównie przez podmioty prywatne (np. osoby fizyczne, stowarzyszenia) oraz

b) ustanowione zostały w formie przewidzianej przez prawo krajowe (np. w formie stowarzyszenia prawa polskiego, szwajcarskiego etc.); podstawą prawną ich działania nie jest umowa międzynarodowa,

c) rządzą się prawem krajowym (np. UEFA, jako stowarzyszenie prawa szwajcarskiego, działa wedle prawa szwajcarskiego).

Natomiast zarówno IGO's, jak również NGO's powinny być odróżnione od tzw. przedsiębiorstw wielonarodowych (MNC - *Multinational Corporations* - np. Shell) - podmiotów gospodarczych, prowadzących skoordynowaną działalność w więcej niż jednym państwie. Rządzą się one prawem krajowym.

CECHA II: Państwa i rządowe organizacje międzynarodowe są jednocześnie głównymi (ale nie jedynymi) adresatami norm prawa międzynarodowego. Znaczy to, że prawo międzynarodowe kształtuje przede wszystkim sferę praw i obowiązków państw oraz rządowych organizacji międzynarodowych.

Z przedmiotowego punktu widzenia, prawo międzynarodowe nie jest homogeniczne. Reguluje rozmaite dziedziny, które znajdują się w kręgu zainteresowania państw oraz rządowych organizacji międzynarodowych. Normuje zatem np. zawieranie traktatów, rozstrzyganie sporów, działania w obszarach morskich, działania w przestrzeni kosmicznej, działalność handlową, kwestie podatkowe, odpowiedzialność za zbrodnie wojenne i wiele innych.

Mimo tego, że prawo międzynarodowe jest „państwo-centriczne”, można jednak wskazać szereg przypadków, w których adresatami norm prawa międzynarodowego są także inne podmioty niż państwa, czy rządowe organizacje międzynarodowe. Oto bowiem:

1. Niektóre normy prawa międzynarodowego rodzą prawa bezpośrednio dla (m. in.): osób fizycznych (np. dla studenta Uniwersytetu Łódzkiego) oraz osób prawnych (np. dla spółki kapitałowej). Prawa takie mogą się przejawiać zarówno na gruncie prawa krajowego (więcej na ten temat, w wykładzie dotyczącym miejsca prawa

Dr hab. Marek Wasiński, WPiA UŁ
Prawo międzynarodowe publiczne (2018/2019). Wykład Pierwszy: Cechy charakterystyczne społeczności międzynarodowej oraz prawa międzynarodowego

międzynarodowego w krajowym porządku prawnym) jak i na gruncie prawa międzynarodowego.

Przykładem tej drugiej jest tzw. prawo petycji. Prawo petycji w tym kontekście oznacza, że osoba fizyczna lub prawna może, na podstawie umowy międzynarodowej, wnieść do organu międzynarodowego (np. sądu międzynarodowego) skargę przeciwko państwu w związku z rzekomym naruszeniem prawa międzynarodowego przez państwo. Prawo petycji odgrywa istotną rolę w procesie ochrony praw człowieka.

PRZYKŁAD: [Konwencja europejska o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności \(1950 rok\)](#)

Art. 34 tej umowy międzynarodowej (której stroną jest 47 państw europejskich – z wyjątkiem Białorusi) stanowi: „[Trybunał \[Praw Człowieka w Strasburgu\]](#) może przyjmować skargi każdej osoby [...] która uważa, że stała się ofiarą naruszenia przez [państwo-stronę Konwencji] praw zawartych w Konwencji [np. prawa do prywatności, prawa do wolności wypowiedzi, prawa do wolności wyznania, prawa do sprawiedliwego procesu]”.

Zauważmy, że prawo międzynarodowe (umowa międzynarodowa) rodzi po stronie osoby fizycznej konkretne uprawnienie do złożenia skargi przeciwko państwu przed sądem międzynarodowym.

2. Niektóre normy prawa międzynarodowego rodzą obowiązki bezpośrednio dla osób fizycznych oraz osób prawnych. Np. sprawcy zbrodni ludobójstwa, zbrodni wojennych, zbrodni przeciwko ludzkości oraz zbrodni agresji mogą ponosić odpowiedzialność przed [Międzynarodowym Trybunałem Karnym w Hadze](#). Np. [Thomas Lubanga](#) został skazany przez MTK na karę 14 lat pozbawienia wolności za zbrodnie wojenne popełnione podczas konfliktu w Demokratycznej Republice Konga.

Szczegółowe informacje na temat spraw rozpatrywanych przez MTK można znaleźć [tu](#).

3. Prawo międzynarodowe zawiera (choć rzadko) normy kierowane do pozarządowych organizacji międzynarodowych.

Np. III Konwencja Genewska z 1949 roku o traktowaniu jeńców wojennych określa uprawnienia Międzynarodowej Organizacji Czerwonego Krzyża. Art. 126 tego traktatu stanowi: „Przedstawiciele lub delegaci Mocarstw opiekuńczych będą uprawnieni do udawania się do wszystkich miejsc, w których znajdują się jeńcy wojenni, a zwłaszcza do miejsc internowania, uwięzienia lub pracy; będą oni mieli dostęp do wszystkich pomieszczeń używanych przez jeńców. Wolno im będzie również udawać się do miejsc odjazdu, przejazdu lub przyjazdu przenoszonych jeńców. Będą oni mogli rozmawiać z jeńcami bez świadków, a zwłaszcza z ich mężami zaufania, za pośrednictwem tłumacza, jeżeli to jest potrzebne. [...] Delegaci Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża korzystać będą z takich samych przywilejów. [...]”

4. Prawo międzynarodowe może być również źródłem praw i obowiązków dla stron walczących, powstańców, ruchów narodowowyzwoleńczych.

PRZYKŁAD: Orzeczenie Trybunału Arbitrażowego w sprawie Sudanu

Dnia 22 lipca 2009 roku międzynarodowy Trybunał Arbitrażowy wydał orzeczenie w sporze między Rządem Sudanu a *Sudan People's Liberation Movement/Army*. Spór dotyczył określenia granic roponośnego regionu Abyei. W 2011 roku ma być w nim przeprowadzone referendum na temat niepodległości. Spór oddano pod jurysdykcję Trybunału Arbitrażowego na podstawie porozumienia między stronami, zawartego w 2002 roku. Do utworzenia panelu rozpatrującego sprawę wykorzystano specjalne procedury Stałego Trybunału Arbitrażowego - utworzonego na podstawie umowy międzynarodowej z 1899 roku – umożliwiające orzekanie w sporach z udziałem podmiotów niepaństwowych. Orzeczenie zostało wydane w oparciu o odpowiednie normy prawa międzynarodowego.

Reasumując, powyższe oznacza w istocie to, że prawo międzynarodowe jest fragmentem dynamicznego procesu reagowania przez państwa na pojawiające się potrzeby społeczności międzynarodowej. Oznacza to, że normy prawa międzynarodowego mogą być, w miarę potrzeb państw i rządowych organizacji międzynarodowych, adresowane do podmiotów dowolnego rodzaju, określając prawa i obowiązki tych ostatnich, czy też wskazując na konsekwencje prawne ich aktów.

5. Na zakończenie, należy zauważyć, że niektóre normy prawa międzynarodowego, które są skierowane bezpośrednio do państw lub rządowych organizacji międzynarodowych, mogą jednak wpływać pośrednio na sytuację prawną osób fizycznych i prawnych. Np. normy zawarte w umowach o unikaniu podwójnego opodatkowania adresowane są bezpośrednio wyłącznie do państw-stron, określając m. in. dozwolony zakres opodatkowania przez dane państwo dochodów uzyskiwanych przez osoby mające miejsce zamieszkania lub siedzibę w obu umawiających się państwach. Nie trzeba jednak bliżej wyjaśniać, że wskazane normy wpływają jednak pośrednio na sytuację tych osób (nie będących ich bezpośrednimi adresatami).

PRZYKŁAD: Konwencja między Rzeczpospolitą Polską a Zjednoczonym Królestwem Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej w sprawie unikania podwójnego opodatkowania i zapobiegania uchylaniu się od opodatkowania w zakresie podatków od dochodu i od zysków majątkowych (Dz.U.06.250.1840)

Powyższa konwencja określa, w którym z zainteresowanych państw opodatkowaniu podlegać będą dochody osób, które np. mają miejsce zamieszkania lub siedzibę w jednym z nich, a dochody osiągają ze źródeł położonych w drugim. Inaczej rzecz ujmując: konwencja określa wyłącznie prawa i obowiązki zainteresowanych państw w zakresie ich jurysdykcji podatkowej, ale bez wątpienia wpływa ona także na sytuację faktyczno-prawną osób fizycznych.

Jeżeli rozważamy np., czy w Polsce można opodatkować podatkiem dochodowym od osób fizycznych brytyjskie stypendium rządowe otrzymywane przez angielskiego studenta uczącego się na Uniwersytecie Jagiellońskim, to należy wziąć pod uwagę art. 20 tej Konwencji: „Świadczenia otrzymywane na utrzymanie, kształcenie lub odbywanie praktyki przez studenta, ucznia lub praktykanta, który ma lub miał bezpośrednio przed przybyciem do Umawiającego się Państwa miejsce zamieszkania w drugim Umawiającym się Państwie i który przebywa w pierwszym wymienionym Państwie wyłącznie w celu kształcenia się lub odbywania praktyki, nie podlegają opodatkowaniu w pierwszym wymienionym Państwie, jeżeli świadczenia te pochodzą ze źródeł spoza tego Państwa”.

CECHA III: Nie istnieje jednolity międzynarodowy system sądowniczy.

W praktyce zatem:

1. Sądy i trybunały międzynarodowe (tzn. tworzone bezpośrednio przez państwa lub powoływane przez organizacje międzynarodowe) są stosunkowo nowym elementem w ramach społeczności międzynarodowej. Dopiero w czasie Drugiej Międzynarodowej Konferencji Haskiej (1907 rok) podjęto próby utworzenia dwóch trybunałów międzynarodowych: *Court of Arbitral Justice* oraz *International Prize Court* (Międzynarodowy Trybunał Łupów). Nie udało się jednak zawrzeć traktatu, który byłby podstawą ich działania.

Dopiero w 1908 roku zaczął funkcjonować *Central American Court of Justice* (1908-1918).

Współcześnie trybunały i sądy międzynarodowe są stosunkowo nieliczne.

Wybrane sądy i trybunały międzynarodowe

a. [Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości](#) z siedzibą w Hadze. Rozpatruje spory przekazane mu przez strony. Stronami w postępowaniu spornym mogą być wyłącznie państwa. Wydany przez MTS wyrok (*judgment*) wiąże prawnie państwa będące stronami sporu.

MTS wydaje także tzw. opinie doradcze (*advisory opinions*) w kwestiach prawnych (na wniosek Zgromadzenia Ogólnego, Rady Bezpieczeństwa oraz innych organów i organizacji wyspecjalizowanych ONZ). Inaczej niż wyroki, opinie doradcze nie wiążą prawnie.

Jest to Trybunał cieszący się szczególnym autorytetem a jego orzeczenia odgrywają ogromną rolę dla rozwoju prawa międzynarodowego.

b. [Międzynarodowy Trybunał Prawa Morza](#) z siedzibą w Hamburgu. Rozpatruje spory międzypaństwowe powstałe na gruncie Konwencji o Prawie Morza z 1982 roku.

c. [Stały Trybunał Arbitrażowy](#) z siedzibą w Hadze. Utworzony w 1899 roku jako instytucja ułatwiająca prowadzenie arbitrażu oraz innych form rozstrzygnięcia sporów między państwami. Współcześnie STA ułatwia rozstrzygnięcie sporów nie tylko z udziałem państw, ale również organizacji międzyrządowych i podmiotów prywatnych. STA nie jest sądem w tradycyjnym rozumieniu tego słowa: „składa się” z wpisanych na

listę arbitrów. Jeżeli zainteresowane podmioty decydują się na poddanie sporu procedurze arbitrażowej, powołują trybunał spośród tych arbitrów zawierając umowę.

d. Międzynarodowy Trybunał Karny w siedzibą w Hadze. Odpowiedzialność przed nim mogą ponosić osoby fizyczne oskarżone o popełnienie:

- zbrodni ludobójstwa,
- zbrodni przeciwko ludzkości,
- zbrodni wojennych oraz
- zbrodni agresji.

Jest to jedyny „stały” międzynarodowy trybunał karny („stały”, tzn. że nie utworzono go *ad hoc* w związku z konkretnym konfliktem zbrojnym, zob. pkt. e i f poniżej).

e. Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii z siedzibą w Hadze. Trybunał powołany *ad hoc*. Odpowiedzialność przed nim mogą ponosić osoby fizyczne oskarżone o popełnienie ludobójstwa, zbrodni przeciwko ludzkości, zbrodni wojennych w byłej Jugosławii od 1991 roku. Trybunał kończy swoją działalność. Obecnie (2018 rok), „zamykanie” jego działalności dokonuje się za pośrednictwem [United Nations International Residual Mechanism for Criminal Tribunals](#).

f. Międzynarodowy Trybunał Karny dla Rwandy z siedzibą w Aruszy. Trybunał powołany *ad hoc*. Odpowiedzialność przed nim mogą ponosić osoby fizyczne oskarżone o popełnienie ludobójstwa, zbrodni przeciwko ludzkości, zbrodni wojennych w Rwandzie w ciągu 1994 roku. Trybunał kończy swoją działalność. Obecnie (2018 rok), „zamykanie” jego działalności dokonuje się za pośrednictwem [United Nations International Residual Mechanism for Criminal Tribunals](#).

g. Europejski Trybunał Praw Człowieka z siedzibą w Strasburgu. Rozstrzyga w przedmiocie skarg na naruszenie przez państwa Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Skargi mogą wnosić: osoby fizyczne, osoby prawne, grupy jednostek, organizacje pozarządowe, państwa–strony Konwencji.

h. [Między-Amerykański Trybunał Praw Człowieka](#) z siedzibą w San Jose. Rozstrzyga w przedmiocie skarg na naruszenie przez państwa Amerykańskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka. Skargi mogą wnosić: osoby fizyczne, osoby prawne, grupy jednostek, organizacje pozarządowe, państwa–strony Konwencji.

i) [Afrykański Trybunał Praw Człowieka i Ludów](#) z siedzibą w Aruszy. Rozstrzyga w przedmiocie skarg na naruszenie przez państwa Afrykańskiej Karty Praw Człowieka i Ludów. Skargi mogą wnosić m. in. państwa oraz osoby fizyczne (o ile państwo złożyło specjalną deklarację, w której zgodziło się, by skargi przeciwko niemu kierowały osoby fizyczne).

j. [System Rozstrzygania Sporów Światowej Organizacji Handlu](#). Rozstrzyga spory międzypaństwowe dotyczące naruszania zobowiązań handlowych.

k. [Międzynarodowe Centrum Rozstrzygania Sporów Inwestycyjnych](#). Samo nie rozstrzyga sporów. Oferuje jedynie instytucjonalną i proceduralną bazę, potrzebną do rozstrzygania sporów inwestycyjnych między jednostkami a państwami.

l. [Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej](#) z siedzibą w Luksemburgu. Do jego zadań należy: kontrola legalności aktów instytucji Unii Europejskiej, czuwanie nad poszanowaniem obowiązków wspólnotowych przez państwa członkowskie, wykładnia prawa wspólnotowego na wniosek sądów krajowych.

2. Sądy międzynarodowe nie tworzą systemu instancyjnego. Nie ma zatem możliwości zaskarżania orzeczeń jednego sądu przed innym sądem (choć zdarza się, że zamiast postępowania instancyjnego istnieje w ramach jednego sądu. Np. Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości może rozpoznać wniosek o rewizję własnego orzeczenia w razie ujawnienia istotnego faktu nieznanego w chwili wydawania wyroku).

3. Skoro prawo międzynarodowe wynika z woli suwerennie równych państw a sądy i trybunały międzynarodowe ustanawiane są na podstawie prawa międzynarodowego, to

znaczy, że spory między państwami mogą być rozstrzygane przez sądy i trybunały międzynarodowe tylko za zgodą stron sporu. Przedstawmy tę dość szokującą cechę systemu sprawiedliwości międzynarodowej na przykładzie Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości (MTS):

PRZYKŁAD: Artykuł 36 Statutu MTS, określający trzy przypadki, w których MTS może rozpatrywać spór między państwami

MTS może orzekać w sporze, który został doń wniesiony, tylko wówczas, gdy zgodę na to wyraziły wszystkie strony sporu. Zgoda może być wyrażona na trzy sposoby, o czym mówi powołany wyżej przepis:

Orzecznictwu Trybunału podlegają wszelkie spory, które:

- [pierwszy przypadek] *doń wniosą strony* [a zatem państwa mogą na podstawie porozumienia między sobą oddać konkretny spór (już istniejący, albo przyszły) do rozstrzygnięcia MTS], [...]

- [drugi przypadek] *wszelkie sprawy wyraźnie wymienione w Karcie Narodów Zjednoczonych albo w [innych] obowiązujących traktatach i konwencjach* [a zatem dowolna umowa międzynarodowa, której stronami są dane państwa, stanowić może, że spory wynikające ze stosowania tej umowy między państwami będą rozstrzygane przez MTS. Np. Protokół fakultatywny do Konwencji wiedeńskiej o stosunkach konsularnych stanowi w art. I: „*Spory wynikające z interpretacji lub stosowania Konwencji [wiedeńskiej o stosunkach konsularnych] podlegają obowiązkowej jurysdykcji Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości i [...] mogą być przedkładane Trybunałowi na wniosek każdej strony sporu będącej Stroną niniejszego Protokołu*”

- [trzeci przypadek] *Państwa, będące stronami Statutu, mogą w każdym czasie oświadczyć, że, w stosunku do każdego innego państwa, które przyjęło takie same zobowiązanie, uznają za przymusową ipso facto i bez specjalnego porozumienia, jurysdykcję Trybunału w [pewnych] sporach natury prawnej* [jest to tzw. „klauzula fakultatywna’]. Powyższe oznacza, że każde państwo, które uznało w ten „blankietowy” sposób „przymusową” jurysdykcję MTS może, co do zasady, wszcząć postępowanie przed Trybunałem przeciwko innemu państwu lub państwom, które

również „blankietowo” uznało „przymusową” jurysdykcję tego sądu międzynarodowego.

4. Dodać wreszcie należy, że nie istnieje „centralny” mechanizm odpowiedzialny za wykonywanie orzeczeń sądów międzynarodowych. Przykładowo zatem, o ile członek ONZ zobowiązany jest wykonać wyrok MTS wydany w sprawie, w której był stroną, o tyle jednak Karta Narodów Zjednoczonych przewiduje ograniczony mechanizm „wymuszania” wykonania wyroku (egzekucji wyroku). Polega on na zwróceniu się do Rady Bezpieczeństwa ONZ. Zgodnie z art. 94 ust. 2 [KNZ](#): „Jeżeli strona w sprawie nie wykona zobowiązań ciążących na niej z mocy wyroku Trybunału, druga strona może odwołać się do Rady Bezpieczeństwa, która, jeżeli uzna to za konieczne, zaleci lub zadecyduje, jakie środki należy zastosować w celu zapewnienia wyrokowi skuteczności”.

CECHA IV: Prawo międzynarodowe wypływa bezpośrednio z woli suwerennie równych państw.

Suwerenna równość oznacza, że państwa mają równe prawa i obowiązki oraz są równymi członkami wspólnoty międzynarodowej, niezależnie od różnic gospodarczych, społecznych, politycznych lub innego rodzaju. Państwa są równe pod względem prawnym (a zatem w świetle prawa międzynarodowego wola Stanów Zjednoczonych jest tak samo „ważna”, jak wola Gabonu). Znajduje to wyraz np. w procedurze głosowania w Zgromadzeniu Ogólnym ONZ, gdzie głos każdego członka Organizacji „waży” tyle samo.

W konsekwencji powyższego:

Po pierwsze: Dane państwo związane jest zazwyczaj tylko tymi normami prawa międzynarodowego, na które samo wyraziło zgodę (suweren nie może bowiem władczo nakazać [lub zakazać] czegoś równemu sobie suwerenowi).

PRZYKŁAD: Sprawa statku „Lotus”, Francja v. Turcja, Stały Trybunał Sprawiedliwości Międzynarodowej („poprzednik” MTS), 7.9.1927 r.

W pobliżu przylądka Sigri 2.8.1926 r. doszło do kolizji statku „Lotus” płynącego pod banderą Francji z tureckim statkiem „Boz-Kourt”. W jej następstwie 8 marynarzy

tureckich zginęło, a statek turecki zatonął. Statek „Lotus” dopłynął do Konstantynopola. Mimo protestów francuskiego *charge d'affaires* kapitan statku „Lotus” Dumond został aresztowany przez władze tureckie i oskarżony o nieumyślne spowodowanie śmierci marynarzy i pasażerów tureckiego statku. Sąd turecki uznał swoją kompetencję i skazał go na karę 8 dni pozbawienia wolności i karę grzywny.

W trakcie postępowania rząd francuski protestował przeciwko zatrzymaniu kapitana, żądając jego uwolnienia i przekazania sprawy jako jurysdykcyjnie jedynie właściwej do sądu francuskiego.

Działania tureckie i stanowisko Francji wywołały spór – dotyczący jurysdykcyjnej właściwości – który strony zgodnie poddały rozstrzygnięciu STSM.

Stały Trybunał Sprawiedliwości Międzynarodowej został zapytany o to, czy Turcja działała niezgodnie z zasadami prawa międzynarodowego, inicjując postępowanie karne wobec kapitana statku „Lotus”, a jeśli tak, to jakimi zasadami.

STSM stwierdził, że prawo międzynarodowe normuje relacje między suwerennymi państwami. Reguły prawa wiążące państwa wynikają z ich nieskrępowanej woli [...]. Ograniczenia niepodległości państw nie można zatem domniemywać. W konsekwencji, zadaniem STSM było nie tyle wskazywanie na regułę (reguły) prawa międzynarodowego uprawniającą Turcję do wszczęcia postępowania przed własnym sądem w sprawie kapitana statku francuskiego, lecz wskazanie zasad prawa międzynarodowego, które Turcja, inicjując postępowanie, pogwałciła.

Po drugie: *Pacta tertiis nec nocent nec prosunt*. A zatem, traktat nie może rodzić praw i obowiązków dla państw, które nie są jego stronami (i które nie wyraziły zgody na przyjęcie tych praw lub obowiązków).

Ponadto, Państwo A nie może uchylić się od wykonania zobowiązania względem państwa B w związku z zawarciem traktatu, którego stroną nie jest państwo B.

Na tle powyższego pojawia się niekiedy pytanie, czy istnieją traktaty skuteczne *erga omnes* (tzn. także wobec państw, które nie są ich stronami i które nie przyjęły zobowiązań płynących z tych traktatów)?

PRZYKŁAD 1: Układ w sprawie Antarktyki z 1959 roku

Stanowi on m. in., że:

- na czas obowiązywania Układu zamrożone zostają roszczenia terytorialne państw do obszaru Antarktydy (roszczenia takie zgłaszane były uprzednio przez: Argentynę, Australię, Chile, Francję, Nową Zelandię, Norwegię i Wielką Brytanię);
- Antarktykę wykorzystuje się wyłącznie w celach pokojowych. Zabrania się w szczególności wszelkich przedsięwzięć o charakterze wojskowym, jak tworzenie baz i fortyfikacji wojskowych, przeprowadzanie manewrów wojskowych oraz doświadczeń ze wszelkimi rodzajami broni;
- zabrania się wszelkich wybuchów jądrowych na Antarktyce oraz usuwania w tym rejonie odpadów promieniotwórczych.

Art. X stanowi zaś, że: *„Każda z Umawiających się Stron zobowiązuje się do podjęcia odpowiednich wysiłków, zgodnych z Kartą Narodów Zjednoczonych, by na Antarktyce nie prowadzono jakiejkolwiek działalności sprzecznej z zasadami lub celami niniejszego Układu”*.

Zauważmy, że jakkolwiek stronami Traktatu Antarktycznego jest stosunkowo niewiele państw (ok. 50), to jednak treść art. X oznacza, że niektóre jego postanowienia (np. dotyczące zakazu prób z bronią jądrową) są państwom trzecim „przeciwstawialne” (*opposable*). Ta „przeciwstawialność” stanowi rezultat woli i praktycznej zdolności państw-stron (wśród nich np. ChRL, Francja, Rosja, Stany Zjednoczone, Wielka Brytania + Brazylia, Indie, Japonia, Niemcy) w zakresie zapewnienia respektowania postanowień umowy przez państwa trzecie. Inaczej rzecz ujmując: państwo, które nie jest stroną Traktatu nie jest nim prawnie związane, ale w praktyce nie będzie mogło na Antarktyce prowadzić np. prób z bronią jądrową.

PRZYKŁAD 2: Artykuł 2 ust. 6 [Karty Narodów Zjednoczonych](#)

Przepis ten stanowi, że „Organizacja dopilnuje, żeby państwa niebędące członkami Narodów Zjednoczonych, postępowały zgodnie z [zasadami Narodów Zjednoczonych] o tyle, o ile mogłoby to być niezbędne do utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa”.

Założmy, że państwo X (niebędące członkiem ONZ) utrzymuje stosunki gospodarcze z państwem Y, pomimo nałożenia na to drugie przez Radę Bezpieczeństwa

ONZ całkowitego embarga gospodarczego w związku z jego działalnością naruszającą międzynarodowy pokój i bezpieczeństwo. Nieprzyłączenie się przez państwo X do embarga może być uznane przez członków ONZ za przyczyniające się pośrednio do naruszania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa przez państwo Y. W rezultacie, członkowie ONZ mogą podjąć przeciwko państwu X pewne działania w celu skłonienia go do przyłączenia się do embarga.

W praktyce jednak powyższy schemat nie zawsze funkcjonował. Np. Szwajcaria (przed wstąpieniem do ONZ) nie przyłączała się (bez negatywnych dla siebie konsekwencji) do sankcji gospodarczych przeciwko Rodezji.

Obecnie znaczenie art. 2.6 Karty jest znikome zważywszy, że członkami ONZ są 193 państwa.

W kontekście wskazanych dwóch przykładów należy raz jeszcze podkreślić, że w prawie międzynarodowym obowiązuje zasada *pacta terti nec nocent nec prosunt* (umowa nie może rodzić praw i obowiązków dla państwa nie będącego stroną, o ile nie godzi się ono na to).

W praktyce jednak (i właśnie ten praktyczny skutek ilustrują oba przykłady) pewne umowy międzynarodowe skutkują faktycznie nie tylko wobec państw-stron, ale także wobec państw trzecich (są to tzw. umowy o skutku *erga omnes*). Przez „skutkowanie faktyczne” rozumiemy tutaj, że choć państwo trzecie nie ma prawnego obowiązku przestrzegania umowy, której nie jest stroną, to jednak ze względów pozaprawnych (np. ekonomicznych, politycznych itp.) postępuje zgodnie z taką umową.

Umowy o skutku *erga omnes* to zazwyczaj umowy, które:

- a) zawarte zostały w ważnym interesie ogólnym,
- b) a ich strony mają zamiar i zdolność zagwarantowania faktycznego przestrzegania postanowień tych umów przez państwa trzecie. Np.

CECHA V: Społeczność międzynarodowa nie wykształciła centralnej władzy prawodawczej, która stanowiłby odpowiednik np. parlamentów krajowych.

W konsekwencji, treść norm prawa międzynarodowego zazwyczaj jest wynikiem kompromisu między zainteresowanymi państwami. Z tego powodu normy te nie zawsze

odzwierciedlają rzeczywiste potrzeby społeczności międzynarodowej. Widać to na poniższym przykładzie:

PRZYKŁAD: Tryb podejmowania decyzji merytorycznych w Radzie Bezpieczeństwa ONZ

Rada Bezpieczeństwa ONZ jest złożonym z 15 państw organem Organizacji Narodów Zjednoczonych, na którym spoczywa odpowiedzialność za utrzymywanie pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego. Aby umożliwić Radzie realizację tego celu, przyznano jej (w Karcie Narodów Zjednoczonych) kompetencję do wydawania uchwał (rezolucji), które wiążą państwa członkowskie jako prawo. Przykładowo zatem, w przypadku, gdy państwo X dokonuje zbrojnej agresji przeciwko państwu Y, Rada władna jest wydać rezolucję zobowiązującą wszystkich członków ONZ do nałożenia embarga na stosunki handlowe z państwem-agresorem (tj. X). Jest to zatem środek potencjalnie niezwykle skuteczny.

Zauważyć jednak trzeba, że państwa, które współtworzyły Kartę Narodów Zjednoczonych uzgodniły (jako wynik kompromisu między sprzecznymi interesami zainteresowanych) szczególną procedurę przyjmowania uchwał w Radzie Bezpieczeństwa. Zgodnie z art. 27 ust. 3 Karty Narodów Zjednoczonych: „Do przyjęcia uchwał Rady Bezpieczeństwa [w sprawach merytorycznych] potrzebna jest zgodność głosów dziewięciu członków [Rady], włączając w to głosy wszystkich [pięciu] stałych członków [a zatem: Chin, Francji, Rosji, Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii]”.

W praktyce veto [UWAGA: vetem jest tylko głosowanie przeciwko rezolucji. Nie oznacza veta wstrzymanie się od głosu, czy umyślna nieobecność na głosowaniu] zgłaszane było przez stałych członków wielokrotnie, uniemożliwiając podjęcie decyzji w sytuacjach wymagających szybkiej reakcji. Np. w 1971 roku, po wkroczeniu wojsk indyjskich do Pakistanu Wschodniego (dzisiejszy Bangladesz), Rada Bezpieczeństwa nie była w stanie przyjąć uchwały potępiającej działanie Indii wyłącznie z powodu veta Związku Radzieckiego.

W praktyce veto zgłaszane było przez stałych członków wielokrotnie (ponad 200 razy w latach: 1946-2004).

CECHA VI: Nie istnieje jednolita władza wykonawcza, czuwająca nad przestrzeganiem prawa międzynarodowego. W związku z tym same państwa (organizacje międzynarodowe) muszą działać, dla zapewnienia przestrzegania prawa międzynarodowego i dla ochrony własnych interesów.

Nie może zatem dziwić, że normy PM często są pozbawione sankcji.

1. W konsekwencji, tzw. negatorzy prawa międzynarodowego twierdzą, że „prawo międzynarodowe nie istnieje” (John Austin). Z drugiej strony, wskazuje się jednak, że „prawie wszystkie państwa przestrzegają prawie zawsze prawie wszystkich swoich zobowiązań prawnomiędzynarodowych” (Louis Henkin).

2. Państwa przestrzegają zobowiązań międzynarodowych m. in. z uwagi na:

- Zasadę wzajemności. Stanowi ona, że państwo nie ma obowiązku spełniania zobowiązania wobec drugiego, jeżeli to drugie nie wypełnia wobec niego analogicznego zobowiązania. Np. dyskryminując amerykańskich przedsiębiorców, Chiny muszą liczyć się z analogicznym traktowaniem własnych przedsiębiorców w USA'
- Polityczny bilans zysków i strat;
- Względy wizerunkowe;
- Presję wewnętrzną;
- Naciski międzynarodowe.

3. Środki służące rozstrzygnięciu sporów międzynarodowych (i wymuszające respektowanie zobowiązań międzynarodowych) można z grubsza podzielić na:

- Pokojowe (mediacje, arbitraż, sądownictwo)
- Odwetowe,
- Użycie siły zbrojnej (w ściśle określonych przypadkach).

Środki pokojowe oraz kwestia dopuszczalności użycia siły zbrojnej zostaną omówione w dalszych częściach skryptu. Poniżej, omówiono jedynie środki odwetowe (*countermeasures*).

4. Wspomniane wyżej środki odwetowe (*countermeasures*), stosowane są w celu:

- skłonienia innego państwa do przestrzegania prawa międzynarodowego,

- skłonienia innego państwa do zaniechania naruszeń tego prawa.

Do środków tych zaliczamy przede wszystkim:

a) retorsje, czyli akty nieprzyjazne, wrogie, ale same w sobie zgodne z prawem międzynarodowym (np. jednostronne: zawieszenie stosunków dyplomatycznych, nałożenie sankcji ekonomicznych, wprowadzenie ograniczeń komunikacyjnych);

b) inne środki odwetowe niepolegające na użyciu siły – represalia (np. zawieszenie wykonywania zobowiązań umownych, zamrożenie rachunków bankowych innego państwa). Są one nie tylko nieprzyjazne, wrogie, ale również - w istocie swej - niezgodne z prawem międzynarodowym. Są dozwolone jedynie w konkretnym przypadku, jako reakcja na łamanie normy prawa międzynarodowego przez inne państwo. „Legalne” represalia muszą spełniać łącznie następujące warunki:

- przedsięwzięte są przez pokrzywdzone państwo przeciwko państwu odpowiedzialnemu za naruszenie zobowiązania międzynarodowego i mają skłonić to drugie do wykonania zobowiązań;

- są proporcjonalne do pokrzywdzenia;

- przed ich zastosowaniem wezwano państwo, przeciwko któremu miały być podjęte, do wykonania spoczywających nań zobowiązań, chyba że potrzeba przedsięwzięcia środków odwetowych jest nagląca ze względu na konieczność ochrony praw państwa odwołującego się do środków odwetowych;

- przed ich zastosowaniem stosownie poinformowano państwo, przeciwko któremu miały być podjęte, oferując jednocześnie możliwość negocjacji;

- środki odwetowe nie mogą być zastosowane (a jeżeli je zastosowano, to powinny zostać niezwłocznie zawieszane), o ile akt międzynarodowo bezprawny jest zakończony a spór pozostaje zawisły przed sądem lub trybunałem kompetentnym do wydania wiążącego strony rozstrzygnięcia. Środki odwetowe mogą być jednak stosowane, o ile państwo, które dopuściło się aktu międzynarodowo bezprawnego narusza zasady dobrej wiary w toku postępowania zmierzającego do rozstrzygnięcia sporu;

- stosowanie środków odwetowych powinno zakończyć się niezwłocznie po tym, jak państwo, które dopuściło się aktu międzynarodowo bezprawnego wykonało spoczywające na nim zobowiązanie

- środki odwetowe nie mogą polegać na naruszaniu: (a) obowiązku powstrzymania się od groźby lub użycia siły zbrojnej, wynikającego z Karty Narodów Zjednoczonych, (b) obowiązków związanych z przestrzeganiem podstawowych praw człowieka, (c) obowiązków wynikających z norm stanowiących *ius cogens* (na ich temat: w dalszych częściach skryptu), (d) obowiązku powstrzymywania się od dokonywania (zbrojnych) represaliów naruszających zobowiązania o charakterze humanitarnym;

CECHAVII: Prawo międzynarodowe ma specyficzny system źródeł (o tym: w kolejnej części wykładu).

PODSTAWOWE ZASADY PRAWA MIĘDZYNARODOWEGO

Fundamentalne parametry prawne postępowania państw w ramach społeczności międzynarodowej wyznacza siedem zasad, które stanowią refleks wielu bardziej szczegółowych norm. W poniższym ujęciu zostały one sformułowane w 1970 roku przez Zgromadzenie Ogólne ONZ (Deklaracja zasad prawa międzynarodowego dotyczących przyjaznych stosunków i współdziałania państw zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych, Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego 2625(XXV), 24 października 1970 - rezolucja została przyjęta przez aklamację).

ZASADA I: Zasada, że państwa w ich stosunkach międzynarodowych powinny powstrzymać się od groźby lub użycia siły przeciw integralności terytorialnej lub niepodległości politycznej jakiegokolwiek państwa, lub w jakikolwiek inny sposób niezgodny z celami Narodów Zjednoczonych.

W szczególności znaczy to, że:

- Wojna stanowiąca agresję jest zbrodnią przeciw pokojowi, która powoduje odpowiedzialność na podstawie prawa międzynarodowego;
- Każde państwo ma obowiązek wstrzymania się od groźby lub użycia siły celem naruszenia istniejących międzynarodowych granic innego państwa lub jako środka rozwiązywania sporów międzynarodowych, włączając w to spory terytorialne i problemy dotyczące granic państw;
- Państwa mają obowiązek wstrzymania się od aktów odwetu obejmujących użycie siły;

- Każde państwo ma obowiązek wstrzymania się od organizowania, podżegania, pomocy lub uczestnictwa w aktach walki wewnątrzpaństwowej lub aktach terrorystycznych w innym państwie lub godzić się ze zorganizowaną na jego terytorium działalnością mającą na celu popełnienie tego rodzaju aktów, gdy wspomniane w tym paragrafie akty obejmują groźbę lub użycie siły.

ZASADA II: Zasada, że państwa powinny załatwiać swoje spory międzynarodowe środkami pokojowymi w taki sposób, by pokój międzynarodowy, pokój, bezpieczeństwo i sprawiedliwość nie zostały zagrożone.

ZASADA III: Zasada dotycząca obowiązku niemieszania się w sprawy należące do wewnętrznej jurysdykcji jakiegokolwiek państwa.

W szczególności zaś:

- Żadnemu państwu nie wolno używać lub zachęcać do użycia gospodarczych, politycznych lub jakiegokolwiek innego rodzaju środków przymusu mających na celu podporządkowanie drugiego państwa w wykonywaniu jego suwerennych praw oraz celem zapewnienia sobie od niego jakiegokolwiek rodzaju korzyści;
- Żadne państwo nie powinno organizować, pomagać, podburzać, finansować, wywoływać lub tolerować działalności wywrotowej, terrorystycznej lub zbrojnej skierowanej w celu obalenia siłą reżimu innego państwa, bądź wtrącać się do walki wewnętrznej w innym państwie.
- Każde państwo posiada niezbywalne prawo wyboru swojego systemu politycznego, gospodarczego, społecznego i kulturalnego bez ingerencji w jakiegokolwiek formie ze strony innego państwa.

ZASADA IV: Obowiązek państw współdziałania ze sobą zgodnie.

ZASADA V: Zasada równouprawnienia i samostanowienia ludów.

W szczególności zaś:

- Wszystkie ludy mają prawo swobodnie określać, bez zewnętrznej ingerencji, ich status polityczny i dążyć do swego gospodarczego, społecznego i kulturalnego rozwoju, zaś każde państwo ma obowiązek szanować to prawo zgodnie z postanowieniami Karty NZ;

- Każde państwo ma obowiązek popierania poprzez wspólną i indywidualną akcję powszechnego szanowania i przestrzegania praw człowieka oraz podstawowych wolności zgodnie z Kartą NZ;
- Każde państwo ma obowiązek powstrzymania się przed jakąkolwiek działalnością przymusową, która pozbawia, wyżej wspomniane przy rozwijaniu niniejszej zasady, ludy ich prawa do samostanowienia, wolności i niezależności.

ZASADA VI: Zasada suwerennej równości państw.

W szczególności zaś suwerenna równość obejmuje następujące składniki:

- Państwa są równe pod względem prawnym,
- Każde państwo korzysta z praw związanych z pełną suwerennością,
- Każde państwo ma obowiązek szanowania osobowości innego państwa,
- Integralność terytorialna i niepodległość polityczna państwa są nienaruszalne.
- Każde państwo ma prawo swobodnie wybrać i rozwijać swój system polityczny, społeczny, gospodarczy i kulturalny,
- Każde państwo ma obowiązek w pełni stosować się w dobrej wierze do swych międzynarodowych zobowiązań oraz współżyć w pokoju z innymi państwami.

ZASADA VII: Zasada, w myśl której państwa mają wypełniać w dobrej wierze zobowiązania wynikające z prawa międzynarodowego (*pacta sunt servanda*).